

Tijana Perić Diligenski*

Institut za političke studije

Politizacija psihijatrije kao determinanta političkog nasilja: ogleđ o disciplinovanju disidenata**

Lud je samo onaj čija se ludost ne poklapa sa ludošću većine.

Semjuel Becket

Apstrakt

U radu je analiziran fenomen politizacije psihijatrije kao ideološkog oruđa represivnih socijalističkih režima u periodu od šezdesetih do osamdesetih godina 20. veka. Cilj rada je da se primenom metode studije slučaja rasvetle i sintetišu postojeća teorijska i empirijska saznanja o zloupotrebi psihijatrije u političke svrhe u: Sovjetskom Savezu, NR Kini, SFRJ, Rumuniji i Argentini. Politička praksa represiji sklonih režima pokazuje kontinuitet u manipulaciji psihijatrijskom etikom zarad diskreditovanja i političkog disciplinovanja disidenata. Na temelju proizvoljnog, politički motivisanog i sugerisanog viđenja mentalnih poremećaja, modifikuju se sva politički neortodoksna razmišljanja. Kroz ovu matricu psihijatrija se stavlja u funkciju uzurpacije vlasti i interesa političkog imperijuma. Prisilnom hospitalizacijom „duševno obolelih“ disidenata mumificirao se stvaran broj političkih osuđenika. Psihijatrijski koncentracioni logori su postali idejni i samo naizgled suptilniji supstituti gulaga i radnih logora. Psihologori su suštinski predstavljali pozornice sadizma na kojima su duh i telo političkih oponenta izlagani nehumanom biopolitičkom inženjeringu.

Ključne reči:

psihijatrija, disidenti, Institut Serbski, socijalizam, disciplina, troma šizofrenija

---

* peric.tijana@yahoo.com

** Rad je nastao u okviru naučnoistraživačke aktivnosti Instituta za političke studije u Beogradu, u toku 2022. godine.

UVODNA RAZMATRANJA

Profesionalna pasivnost (ćutanje) nemaćkih psihijatarata i drugih kredibilnih profesija (poput pravnika, profesora, sveštenstva, lekara razlićitih specijalizacija) legitimisala je nacistićeke zloćine pod duševno labilnim voćom. Nacistićeki reŹim kao „antidemokratski, antiliberalni i antiracionalni” je doveo Nemaćku do najveće politićko-humanitarne krize u njevoj viševjekovnoj tradiciji.¹ Nakon ovog nemilog iskustva intervenisalo je Svetsko medicinsko udruŹenje koje je donelo Źenevsku deklaraciju iz 1948. godine, koja predstavlja pokušaj redefinisanja i savremenog razumevanja Hipokratove zakletve. *Ratio legis* donošenja ovog mećunarodnog propisa bio je osnaŹivanje lekarske etike i jaćanje humanitarnih ciljeva medicine u cilju preveniranja budućih kolaboracija sa destruktivnim politićkim reŹimima.²

Uprkos normativnom optimizmu i nemilom istorijskom iskustvu, socijalistićeke politićke elite su u posleratnim decenijama nastavile da zloupotrebljavaju psihijatrijsku etiku zarad politićkih uŹegrupnih interesa. Intencija ovog rada je da prikaŹe modalitete instrumentalizacije psihijatrije u politićke svrhe u socijalistićkim reŹimima, koje su se odigravale u periodu od Źezdesetih do osamdesetih godina prošlog veka. Kao sovjetski izum, politićka psihijatrija je zahvatila i druge socijalistićeke drŹave poput NR Kine, Rumunije, SFRJ, Argentine i u svima njima je dovela do dehumanistićkih praksi.

Politićeko manipulisanje psihijatrijom ogleđa se u zloupotrebi psihijatrijskih dijagnoza, tretmana i pritvorske prakse zarad narušavanja ljudskih prava odrećenih „nepodobnih” pojedinaca ili društvenih grupa. Navedena praksa nije ekskluzivitet autoritarnih i totalitarnih reŹima (iako je njima najsklonija) već se incidentalno javlja i u demokratskim drŹavama. U ovim potonjim, uzbunjivaći koji diŹu glas protiv korupcije u korporacijama neretko se etiketiraju kao mentalno labilni.³

Prema vićenju pojedinih autora, psihijatrija je politićki multifunkcionalna disciplina. Jedan od zadataka psihijatrije je i analiza moralnih i društvenih problema, kao i stvaranje okvira za manifestovanje i ventilisanje masovno prisutnih emocija protesta i ljutnje. Kao njena vaŹna funkcija identifikuje se i kritikovanje društva zbog postojećih društvenih problema. U osnovi politike

¹ Balša Delibašić, „Behemot Franca Nojmana: Praktićne implikacije na Nirnberške procese”, *Godišnjak FPN*, Vol. 14, br. 23, 2020, str. 80.

² Tekst Deklaracije dostupan preko: <https://web.archive.org/web/2014020807-2018/http://www.wma.net/en/30publications/10policies/g1/> (Pristupljeno 10. februara 2022).

³ Robert van Voren, „Political Abuse of Psychiatry An Historical Overview”, *Schizophrenia Bulletin*, Vol. 36, No. 1, 2010, p. 33.

i psihijatrije je promena društveno neprihvatljivog ponašanja, čemu politika prilazi iz kolektivne, a psihijatrija iz individualne vizure.⁴

Petar Opalić detektuje značajne spojnice politike i psihijatrije u širem društvenom kontekstu. Jedna od najvažnijih je uticaj političke elite i njene zvanične ideologije na poimanje duševnog poremećaja i opšteg odnosa prema duševno obolelima. Nezaobilaznu spojnicu predstavlja i uticaj centara političke moći na psihijatrijsku struku, što može da dovede do njene politizacije, što je ujedno i centralna istraživačka jedinica ovog rada. Politika i psihijatrija se prepliću i kod tematike nastanka psihičkih posledica kod političkih prognanika. Obe delatnosti se poklapaju i na dnevopolitičkim agendama u zavisnosti od društveno-istorijskih okolnosti.⁵

POLITIZACIJA PSIHIJARIJE U SOVJETSKOM SAVEZU

Politička upotreba psihijatrije bila je rodno mesto i represivni manir sovjetskog režima, čija uravnilovistička ideologija je podrazumevala idealno društvo jednakih radničkih jedinki. Sovjetski socijalizam je bio daleko od idealnog sistema, pogotovo polovinom sedamdesetih godina prošlog veka, ali su ondašnji psihijatri smatrali da su disidenti, da upotrebim eufemizam, znatno narušenog mentalnog zdravlja, čim se suprotstavljaju idealnom političkom poretku i vladajućoj dogmi. Slavoj Žižek je slikovito opservirao da je „vladalo uverenje da čovek, da bi bio protiv komunizma, mora da bude duševno poremećen“.⁶

Iz ubeđenja ili straha od političke odmazde, sovjetski psihijatri su bili mišljenja da ne postoji druga logična argumentacija koja bi objasnila političku konfrontaciju najboljem znanom svetskom političkom poretku. Tako je počela sovjetska proliferacija politički motivisanih psihijatrijskih dijagnoza poznatih kao „troma šizofrenija“ (sporonapredujuća šizofrenija – vjalotekušaja šizofrenija). Usled olakog davanja navedene dijagnoze, moskovski građanin je, prema pilot izveštaju o šizofreniji Svetske zdravstvene organizacije, bio skloniji šizofrenom obliku ponašanja u odnosu na građane iz drugih političkih sistema.⁷ Prema psihijatrijskoj ekspertizi akademika Andreja Velimiroviča Snežnjevskog, sovjetskog psihijatra u službi bezbednosnih i političkih struk-

---

⁴ Petar Opalić, „Neki aspekti odnosa između psihijatrije i politike“, *Sociološki pregleđ*, Vol. 42, br. 3, 2008, str. 386.

⁵ *Isto*, str. 386.

⁶ Slavoj Žižek, *U odbranu izgubljenih stvari*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2011, str. 78.

⁷ „The International Pilot Study on Schizophrenia“, World Health Organization, Geneva, 1973.

tura, pacijenti sa gorenavedenom dijagnozom imaju sposobnost da normalno društveno funkcionišu. Ovi pacijenti precenjuju sopstveni značaj i imaju tendenciju da predlažu grandiozne društvene reforme, te se kao simptomi tromе šizofrenije navode: „reformske zablude”, „borba za istinu” i „istrajnost”.⁸ Pod ove kategorije podvodili su se brojni poremećaji ličnosti poput anksioznosti i depresivnosti.

Nakon što je Snežnjevski 1962. godine postavio ovu dijagnozu Vladimiru Bukovskom, započela je režimska borba protiv političkih disidenata, na temelju političkih, a ne mentalnih kriterijuma. Od 1967. godine Jurij Andropov,⁹ tadašnji čelnik KGB, pokreće Peti direktorat nadležan za nadzor svih disidenata. 1969. godine osniva se mreža psihijatrijskih bolnica, poznatih kao „psikuške” (male ludnice), dizajniranih za lečenje „opasnih činova mentalno obolelih osoba”. Andropov je postao idejni tvorac i ključna figura sovjetske političke psihijatrije koja je temeljno radila na psihijatrijskom teroru protiv sovjetskih disidenata.¹⁰ Psihijatri su bili lišeni mogućnosti da deluju samostalno jer su pripadnici tajne policije (čekisti) preuzeli primat u ovoj materiji i bili su podrobno indoktrinirani za detektovanje psihijatrijske patologije. Studenti Kontraobaveštajnog odseka br. 2 Više škole KGB na redovnoj osnovi su odlazili u Institut Serbski na psihijatrijske seanse, kao svojevrsne praktične vežbe za opserviranje psihijatrijskih pacijenata.¹¹

Uspostavljena je i saradnja sa Institutom Serbski iz Moskve, čiji psihijatri su se usko specijalizovali za lečenje sponoredujuće šizofrenije. Psihijatri sa ove institucije su ovaj politički mentalni poremećaj videli kao bolest u kojoj subjekt većinu vremena deluje sasvim normalno, sa povremenim epizodama „nefleksibilnosti ubeđenja”, „nervne iscrpljenosti usled potrage za pravdom”, „sklonosti ka vođenju rasprava”, „reformističkog samoobmanjivanja”.¹²

Lekarska etika i Hipokratova zakletva su flagrantno kršene u miljeu u kom su psihijatri najvećma bili doušnici bezbednosnih službi. Psihijatri su se sveli na vazale politike i bezbednosnih službi, koje su im naređivale koga treba da pregledaju i hospitalizuju. Psihijatrima je sugerisano kakva pitanja da

⁸ Robert van Voren, *Political Abuse of Psychiatry An Historical Overview*, op. cit., p. 33. Sidney Bloch, “Soviet psychiatry and snezhnevskyism” in Robert van Voren (ed.), *Soviet Psychiatric Abuse in the Gorbachev Era*, IAPUP, Amsterdam, 1989, pp. 55–61.

⁹ O Andropovu detaljnije kod: Edward Crankshaw, “Yury Andropov: Prisoner of His Country’s Lies” in Edward Crankshaw (ed.), *Putting up with the Russians: Commentary and Criticism*, Elizabeth Sifton Books, New York, 1984, pp. 47–84.

¹⁰ Robert van Voren, *Cold War in Psychiatry Human Factors, Secret Actors*, Rodopi, Amsterdam and New York, 2010, p. 115.

¹¹ *Ibidem*, p. 247, 256.

¹² Slavoj Žižek, *U odbranu izgubljenih stvari*, nav. delo, str. 78.

postavljaju disidentima, čime su oni postajali direktni kolaboracionisti tajnih službi. Nije postojala sudska kontrola psihijatrijskih dijagnoza, što je davalo krila ovim nehumanim praksama. Pod krinkom brige o mentalnom zdravlju običnog sovjetskog čoveka, konstantno su se povećavali ležajni kapaciteti. Tretman disidenata je bio ponižavajuć i nehuman. Nakon dobijanja dijagnoze, oni su prisilno hospitalizovani, vezivani, tretirani teškim psihotropnim lekovima i izlagani medicinskim eksperimentima. Slavoj Žižek nalazi da je na ozloglašenom Institutu Serbski patentiran lek za mučenje politički nepodobnih koji je ubrizgavan u zonu srca i izazivao je bradikardiju. U telima pacijenata ovaj tretman je izazivao osećaj zastrašujuće anksioznosti koji spolja nije bio vidljiv. Žižek dodaje da je „zatvorenik izgledao kao da samo drema, a u stvari je proživljavao pravu noćnu moru”.¹³ Biopolitički psihijatrijski „terapeutski” pristup imao je za cilj da pomoću lekova iz nestaljinističkih političkih subjekata izvuče svedočenja koja su se koristila u istragama bezbednosnih službi.

Eksternim veštačenjima američkih psihijatara utvrđeno je da su sovjetski psihijatri koristili sulfazin, veoma averzivan lek zarad navodnog poboljšanja reakcije na lečenje neurolepticima. Ovaj lek je tendenciozno korišćen u kaznene svrhe i izazivao je jak bol, groznicu, nepokretnost, nekrozu mišića. Drugi tretmani za lečenje „deluzija reformizma” i „antisovjetskih stavova” u vidu insulinske kome, injekcija atropina i strogih fizičkih ograničenja primenjivali su se kod pacijenata kod kojih nije postojala medicinska indikacija za psihoze ili druge značajne simptome.¹⁴

Psihijatrijskom teroru kao taktici političkog nasilja bili su izloženi i ukrajinski disidenti tokom serija akcija njihovog hapšenja (1965–1966, 1969–1972 i početkom 80-ih). Disidenti iz zapadnih delova Ukrajine iskazivali su teritorijalne, odnosno separatističke tendencije, za razliku od njihovih kolega sa istoka zemlje koji su kulturološki i intelektualno oponirali sovjetskom režimu. Sovjetska tajna služba nije pravila distinkciju među ovim kategorijama i sve ih je podvela pod genusni pojam „ukrajinski nacionalisti” ili „nacionalistički disidenti”.¹⁵ Disidentima su dodeljivane klasične dijagnoze političke psihijatrije: troma šizofrenija, reformističke zablude, reformaciona paranoja, nervna iscrpljenost izazvana traženjem pravde.¹⁶ Paralelno sa navedenim dijagnozama, postojala je i metodologija neterapeutskih kaznenih tretmana

¹³ Slavoj Žižek, *Violence*, New York, Picador, 2008, p. 44.

¹⁴ Richard J. Bonnie, „Psychiatry in the Soviet Union and China: Complexities and Controversies”, *The Journal of American Academy of Psychiatry and the Law*, Vol. 30, No. 1, 2002, p. 138.

¹⁵ Kenneth Farmer, *Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era: Myth, Symbols and Ideology in Soviet Nationalities Policy*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London, 1980, pp. 176–184.

¹⁶ Alexander Podrabinek, *Punitive Medicine*, Karoma Publishers, Michigan, 1980, p. 78.

poput: fizičkog i seksualnog zlostavljanja, elektrokonvulzivne terapije, mokrog pakovanja (vezivanje mokrog platna oko pacijentovog tela), zloupotreba droga i raznih neuroleptika, sedativa, antipsihotika, šok terapija insulinom.¹⁷ KGB je nadgledao i dozirao primenu ovih opasnih supstanci, kako bi se politički neistomišljenici pasivizirali, mentalno umrtvili i izgubili svaki dodir sa realnošću.

Pored psiho-fizičke torture, ukrajinski nacionalisti su bili izlagani cenzuri i nadzoru. Pacijenti su imali pravo da pišu pisma samo onim rođacima za koje su dobili odobrenje od bolničkog personala. Cenzorima je dodeljivan zadatak da mapiraju antisovjetske izjave koje bi išle u prilog prethodno dijagnostikovanoj psihijatrijskoj patologiji. Bolničari su stajali iza leđa pacijentima dok su pisali pisma, što je predstavljalo formu sofisticirane torture čiji je cilj moralna i intelektualna degradacija političkog neprijatelja. Pacijentima koji su na Institutu Serbskom pisali pisma na ukrajinskom jeziku i koristili ga prilikom forenzičkih ispitivanja dodeljivana je dijagnoza „akutne psihoze izazvane nacionalizmom”.¹⁸

U mogućnosti redefinisanja psihijatrijskih dijagnoza sovjetske vlasti su videli šansu za konceptualnu transformaciju psihijatrije u ideološke svrhe. Psihijatrima je bilo sugerisano da obrate pažnju na „netipične slučajeve” i jedinstveno društveno ponašanje koje je postalo potvrda psihijatrijske patologije. Dojučerašnji granični slučajevi koji su u psihijatrijskoj ekspertizi bili van kruga patologije, preko noći su za potrebe ideologije postojali ozbiljni i opasni poremećaji ličnosti koji zahtevaju kliničko lečenje.¹⁹

Paralelno sa jačanjem komunističke ideologije i utopije jačale su i retrogradne tendencije oličene u političkom nasilju koje je promovisano na rang normalne državne prakse i političke tradicije. Animalistički sadizam iz srednjeg veka doživeo je svoju reprizu u savremenoj eri. Sovjetske psihijatrijske bolnice nisu bile samo popravne i kaznene institucije već i pozornice sadizma i brutalnosti u kojima su uživali nosioci vlasti.²⁰ Sadističke preferencije imale su ključnu ulogu pri izboru „dželatskog” bolničkog personala u specijalnim psihijatrijskim klinikama (Institut Serbski, Saburova Dača itd.). Prema svedočenjima psihijatrijskih pacijenata, bolničari su ih tukli, izlagali ih ponižavajućem i nehumanom tretmanu, tretirali su ih kao robove i terali ih da pevaju i

¹⁷ Sidney Bloch, Peter Reddaway, *Soviet Psychiatric Abuse: The Shadow over World Psychiatry*, Westview Press, Colorado, 1985, p. 27.

¹⁸ Mykola Plakhotniuk, *Kolovorot: Statti, spohady, dokumenty*, Smoloskyp, Kyiv, 2012, pp. 168–169.

¹⁹ Olga Bertelsen, “Rethinking Psychiatric Terror against Nationalist in Ukraine: Spatial Dimensions of Post-Stalinist State Violence”, *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, No. 1, 2014, p. 31.

²⁰ *Ibidem*, p. 45.

plešu. Arkadij Žuravski, psihijatar iz psihijatrijske bolnice u Slovijsku, pacijentima je davao injekcije terpentina u kosti, što je izazivalo nesnosne bolove i bubrežnu i plućnu insuficijenciju. Nakon ovih sadističkih tretmana, pacijentima je postavljao cinično pitanje da li im se više dopada sovjetska vlast posle injekcija.²¹ Misao Žuravskog „tretman je osmišljen tako da vidite društvo onako kako mi želimo da ga vidite, a ne onako kako ga vidite u svojoj mašti“²² je ujedno i *ceterum censeo* sovjetske političke patologije.

Povest politike ipak ide u korist pobede slobodoumnih aktera, te ne treba da čudi tendencija da zatvorske torture i uzurpacije vlasti često dovode do recidiva.²³ Pritvori u sovjetskim mentalnim ustanovama doveli su do ponovnog buđenja nacionalizma i političkog aktivizma među „pacijentima“. Političko nasilje oličeno u KGB metodama stvorilo je stanje latentnog otpora koji je postao internacionalizovan. Izolacija i dehumanizacija politički nepodobnih rezultiralo je njihovim većim prisustvom izvan zatvorskih i državnih bedema, što je rezultiralo nastajanjem novih narativa o njihovoj patnji. Disidentsko osećanje političke nepravde podstaknuto državnim nasiljem postalo je neukrotivo i podložno mitologizaciji.²⁴

Uprkos uvođenju Jungovih i Adlerovih ideja u Sovjetski Savez, staljinistička vlada se otvoreno suprotstavljala učenju o nesvesnom i tvrdila je da društvo može da kontroliše sve aspekte ljudskog bića putem svesnih procesa. Podređenost kolektivitetu kao glavno obeležje socijalističkih društava zabranjivala je prisustvo nesvesnog, u koje su utkane iracionalne i egoistične želje. Frojdska teorija je naišla na oštru kritiku i bila je zabranjena zbog seksualne orijentacije, otuđenosti od radničke klase i deficita naučnog materijalizma.²⁵ Političkim interesima staljinizma odgovala je paradigma koja će lakše da kontroliše društvo, te je za osnov sovjetske psihijatrije izabrana Pavlovljeva teorija uslovnih refleksa.²⁶

---

²¹ Victor Borovsky, *Satan's Kiss: Memoirs*, Meta Publishing Company, New York, 1981, pp. 53–54.

²² *Ibidem*, p. 64.

²³ Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York, Vintage Books, 1995, pp. 265–266.

²⁴ Olga Bertelsen, *Rethinking Psychiatric Terror against Nationalist in Ukraine: Spatial Dimensions of Post-Stalinist State Violence*, op. cit., p. 71.

²⁵ Caesar Korolenko, Dennis Kensin, “Reflections on the past and present state of Russian psychiatry”, *Anthropol Med.*, Vol. 9, No. 1, 2002, pp. 51–64.

²⁶ Studioznije obradeno kod: Benjamin Zajicek, *Scientific Psychiatry in Stalin's Soviet Union: The Politics of Modern Medicine and the Struggle to Define 'Pavlovian' Psychiatry, 1939–1953*, PhD Thesis, University of Chicago, 2009.

Važno je da se napomene da politička psihijatrija nije u staljinizmu doživela svoj zenit. Njena pojava koincidira sa konsolidacijom autoritarnog režima i hijerarhijski ustrojenih društvenih struktura koje su pledirale za sofisticiranije metode obračuna sa opozicionim elementima (1960–1980). Rešenje je pronađeno u pseudomedicinskim intervencijama koje je inicirala država i koje su bile idealno oruđe za učutkivanje opozicije. Režim je kooptirao psihijatre i zajedno sa njima je delovao poput prekih sudova. Opozicionari su bili učutkivani na klinikama koje su se pokazale kao bolji kazamati od staljinističkih zatvora i gulaga.²⁷ „Suptilnije forme političkog nasilja” bile su legitimisane preveniranjem unutrašnjih kriza i potrebom za stabilizacijom režima. Prema Žižekovim opservacijama, sistemi prinude, utemeljeni u prvi mah na suptilnijim vidovima nasilja, neizbežno vode u „sistemska nasilje” koje čini „nevidljivu pozadinu” i suštinu svakodnevnog života ljudi.²⁸ Politika straha se ispostavila kao najunčikovitija strategija koja je dovela do lične degradacije i unižavanja „pacijenata”. Strah, to „esencijalno prisustvo u azilu i na bilo kom mestu zatočeništva”²⁹, bio je krajnji cilj psihijatrijskog pseudotretmana prema reacionarima, koji je trebalo da ima odvrćajući efekat na bilo koju buduću formu disidentskog aktivizma.

ZLOUPOTREBA PSIHIJATRIJE U REPRESIVNIM SOCIJALISTIČKIM REŽIMIMA

Politička zloupotreba psihijatrije bila je prisutna i u Rumuniji, tokom diktature Nikolaja Čaušeskog. Većina rumunskih psihijatara i njihovih pacijenata bili su žrtvovani u svrhu očuvanja ovog represivnog režima. Psihijatri su, kao i u sovjetskoj represivnoj varijanti, postali voljni ili nevoljni akteri političke zloupotrebe svoje profesije, što je bilo motivisano prinudnim zakonodavstvom i njegovom nasilnom primenom od strane tajne policije. Dijapazon manipulativne političke psihijatrije obuhvatao je niz postupaka, poput: masovne prinudne hospitalizacije politički nepodobnih i disidenata, lažnog dijagnostifikovanja duševnih bolesti, zadržavanja u tajnim objektima.³⁰

---

²⁷ Olga Bertelsen, *Rethinking Psychiatric Terror against Nationalist in Ukraine: Spatial Dimensions of Post-Stalinist State Violence*, op. cit., p. 67.

²⁸ Slavoj Žizek, *Violence*, op. cit., p. 2, 9.

²⁹ Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, Vintage books, New York, 1988, p. 245.

³⁰ Nanci Adler, Gerard Mueller, Mohammed Avat, “Psychiatry under tyranny: A report on the political abuse of Romanian psychiatry during the Ceausescu years”, *Current Psychology*, Vol. 12, No. 1, 1993, p. 12.

Sovjetski sistem forenzičke psihijatrije transplantovan je u Narodnu Republiku Kinu tokom pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka kada su psihijatri bili produžena ruka političko-bezbednosne elite. Kineski psihijatri su u psihijatrijsko zatočeništvo upućivali političke *personae non gratae*, bez utvrđene krivične odgovornosti. Tokom osamdesetih godina 20. veka u Kini su bile uspostavljene forenzičke bolnice maksimalne bezbednosti (*Ankang*) ustrojene po modelu na sovjetske specijalne bolnice u koje su se upućivali prestupnici koji predstavljaju „opasnost po društvo“. Navedeni vinovnici bili su hospitalizovani na mentalnoj osnovi usled „političkih“ krivičnih dela i dominantno su dobijali dijagnoze šizofrenije. Politička ideologija je oblikovala psihijatrijsku forenzičku praksu tokom Kulturne revolucije (1966–1976), kao što je oblikovala i sve druge aspekte društvenog života.³¹

Manipulisanje psihijatrijskim dijagnozama uzelo je maha i u NR Kini u prvoj dekadi 21. veka. Politički motivisane dijagnoze u ovoj državi po obimu nadmašuju svog sovjetskog pandana i ogledaju se u neetičkom postupanju prema sledbenicima verskog Falun Gong pokreta, u kom je ateistička komunistička vlast videla društvenu opasnost i etiketirala ga kao jeres i sektaški kult. Stotine hiljada aktivista navedenog pokreta lišeno je slobode vansudskim putem, izlagano je psihijatrijskom eksperimentisanju, prinudnom radu, mučenju i drugim prisilnim metodama koje imaju za cilj promenu mišljenja.³²

Na osnovu sekundarnih izvora literature dolazi se do saznanja da politizacija psihijatrije nije bila manir socijalističke političke elite u Severnoj Koreji. Psihijatrija se nije zloupotrebljavala zarad političkog kažnjavanja disidenata iako su politička pitanja bila visokopozicionirana u severnokorejskom medicinskom programu obrazovanja. Argumentacija za ovaj fenomen svodi se na prisustvo drugih vrsta koncentracionih logora za opozicionare. Uz navedeno, saznajno polje psihijatrije se svodilo na biološke poremećaje povezane sa mozgom koji su distancirani od političkih pitanja.³³

Politizacija psihijatrije nije bila nepoznanica ni u Argentini u periodu 1966–1983, godine kada su politički režimi koristili terorističke metode za revanšizam prema levičarskoj gerili. U ovom periodu psihijatrija se ne prilazi kao apolitičnoj kliničkoj praksi već kao ideološkom oruđu za vojnu represiju i eliminaciju levičarskog otpora. Vlast se surovo obračunavala i sa psihijatri-ma koji su baštinili levičarske ideje, te ih je kidnapovala, primoravala da idu

³¹ Richard J. Bonnie, *Political Abuse of Psychiatry in the Soviet Union and China: Complexities and Controversies*, op. cit., p. 141.

³² Robin Munro, *China's Psychiatric Inquisition Dissent, Psychiatry and the Law in Post 1949 China*, Wildy, Simmonds and Hill Publishing, London, 2006.

³³ Young Su Park, San Ming Park, Jin Yong Yun, Ju Kim Seung, "Psychiatry in Former Socialist Countries: Implications for North Korean Psychiatry", *Psychiatry Investing*, Vol. 11, No. 4, 2014, pp. 363–370.

u egzil ili lišavala života parapolicijska organizacija poznata kao Argentinska antikomunistička alijansa. Borba protiv „levičarske subverzije” dostiže svoj zenit od 1976. godine, nakon Videlinog vojnog udara. Tada počinje Prljavi rat (*Guerra Sucia*) usmeren protiv ideoloških levičara (sindikalaca, militanata, gerilaca, marksista). Tadašnja vojna vlada Horhea Rafaela Videla (Jorge Rafael Videla) je psihijatrijske bolnice pretvarala u tajne zatvorske jedinice i osnivala logore za istrebljenje političkih disidenata. Kroz ideološki Proces za nacionalnu reorganizaciju, utemeljen na represiji, psihijatrijske perspektive su se modifikovale za potrebe patologizacije „levičarske subverzije” i konsolidacije konzervativne ideologije.³⁴

O prisilnoj hospitalizaciji disidenata u SFRJ u literaturi postoje oprečna stanovišta. Petar Opalić je bio mišljenja da ne postoje pisani tragovi o političkoj zloupotrebi psihijatrije u drugoj jugoslovenskoj federaciji i da navodi pojedinih lica koja su se žalila na tu praksu nisu „ni potvrđeni, ni negirani iz neutralnih izvora”.³⁵ Dijametralno suprotno stanovište je zauzimao Tomislav Krsmanović, autor čije je uže ekspertsko polje kaznena psihijatrija, kojoj je posvetio nekoliko studija.³⁶ Zbog verbalnog delikta³⁷ usmerenog ka kritici socijalističkog režima, u psihijatrijske „konclogore” bili su smešteni brojni disidenti: Vladimir Marković, Radomir Veljković, Milisav Živanović, Vjekoslav Naglič, Dušan Četković, Živojin Živković, Vladimir Perišić i mnogi drugi.³⁸ Amnesty International je pojedine od njih okarakterisao kao „zatvorenike sa-vesti”, što predstavlja krunski dokaz da su oni bili žrtve političke psihijatrije,

---

³⁴ Marco Ramos, “Psychiatry, Authoritarianism, and Revolution: The Politics of Mental Illness during Military Dictatorship in Argentina, 1966–1983”, *Bulletin of Medicine*, Vol. 87, No. 2, 2013, pp. 250–278.

³⁵ Petar Opalić, *Neki aspekti odnosa između psihijatrije i politike*, nav. delo, str. 391.

³⁶ Томислав Крсмановић, *Казнена психијатрија – Ко је овде луд 1975–2004*, Ведес, Београд, 2004.

Томислав Крсмановић, *Људска права – црна рупа*, Ведес, Београд, 2006.

³⁷ Verbalni delikt je bio inkriminisan članom 133. Krivičnog zakona SFRJ iz 1976. godine. Navedenim kontroverznim članom je propisano da ko natpisom, letkom, crtežom, govorom ili na drugi način poziva ili podstiče na obaranje vlasti radničke klase i radnih ljudi, na protivustavnu promenu socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja, na razbijanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, na svrgavanje organa društvenog samoupravljanja i vlasti ili njihovih izvršnih organa, na otpor prema odlukama nadležnih organa vlasti i samoupravljanja koje su od značaja za zaštitu i razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa, bezbednost i odbranu zemlje, ili zlonamerno i neistinito prikazuje društveno-političke prilike u zemlji, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

³⁸ Srđan Cvetković, „Ko je ovde lud? – primeri političke (zlo)upotrebe psihijatrije u SFRJ”, *Istorija 20. veka*, br. 2, 2013, str. 150–163.

a ne obični duševni bolesnici.³⁹ Prema impresiji Srđana Cvetkovića, funkcija kaznene psihijatrije bila je prikrivanje stvarnog broja političkih osuđenika, kako bi se SFRJ predstavila kao zemlja liberalnog socijalizma.⁴⁰ Kritički tonovi upućeni vlasti radničke klase i radnih ljudi (čitati maršalu Titu) bili su razlog da se kritizer zbog ideološko-političke diverzije proglasi za osobu „opasnu po okolinu“, umesto da se osudi na zatvorsku kaznu.⁴¹ Matrica disciplinovanja disidenata kao verbalnih deliktaša u SFRJ ogledala se u političko-pravosudno-psihijatrijskoj kombinatorici. Politički (ne)zavisno sudstvo je politički nepodobne aktere presudom oglašavalo neuračunljivim – opasnim po okolinu i izricalo im je meru bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi (član 63 KZ SFRJ). Ova mere su donošene na temelju „objektivne“ ekspertize neuropsihijatarata i najteža od njih se odnosila na obavezno lečenje na neuropsihijatrijskom odeljenju zatvorenog tipa, na neodređeno vreme. Bilo je i slučajeva da su politički nepodobni akteri upućivani na psihijatrijske klinike bez sudskih presuda i rešenja, po diktatu političke vrhuške koja je inače bila sklona pravnom nihilizmu.⁴² Fingiranjem psihijatrije politički protivnici su zbog „duševne bolesti“ udaljavani iz javnog života u „psihologore“, a da zvanično nisu ni bili osuđeni zbog političkih inkriminacija. Javnosti je prikazano da su disidenti psihički neuračunljivi,⁴³ što su pojedini *de facto* i postali nakon višegodišnjeg kliničkog staža. Lažna psihijatrija je postala sredstvo za političku odmazdu.

U svojim opservacijama o nastanku bolnica Fuko (Foucault) je podvukao da bi medicinska percepcija trebalo da bude oslobođena od bolničkog iskustva jer „bolnička praksa ubija sposobnost zapažanja i stimuliše talente posmatrača golim brojem stvari koje treba posmatrati“.⁴⁴ Fuko dalje elaborira da specijalizacije medicinske prakse vode njenoj institucionalnoj zloupotrebi

---

³⁹ Tomislav Krsmanović, „Zloupotreba psihijatrije u prethodnoj Jugoslaviji“, *Sociološki pregled*, Vol. 45, br. 2, 2011, str. 258.

⁴⁰ Srđan Cvetković, *Ko je ovde lud? – primeri političke (zlo)upotrebe psihijatrije u SFRJ*, nav. delo, str. 146–147.

⁴¹ *Isto*, str. 147.

⁴² Тијана Перић Дилигенски, *Расправа о политичкој корупцији*, Чигоја штампа, Београд, 2021, str. 106–107.

⁴³ Paradoksalnost ove dijagnoze došla je do izražaja u slučaju Radomira Veljkovića, kome su psihijatri poverili da piše istoriju psihičke bolesti i psihijatrijske ekspertize. Veljković je bio psihijatrijski zatočenik 15 godina i za to vreme je napisao 15.000 istorija bolesti i izneo iz zatvora 217 kilograma naučne građe. Cvetković, nav. delo, str. 152.

⁴⁴ Michel Foucault, *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*, Vintage Books, New York, 1994, p. 15.

od strane društvenih grupa koje žele da zaštite svoj egoizam, politički nagon i želju za moći. Navedene interesne grupe zarad svojih sitnosopstveničkih interesa regulišu (ili preciznije kontrolišu) ljudsko ponašanje kako u društvu u celini tako i na „zatvorenim mestima” poput azila i bolnica.⁴⁵ Interpretirajući Fukoa moglo bi se zaključiti da je akt zatvaranja u psihijatrijske bolnice u istorijskom kontinuumu predstavljao metodu isključivanja iz demosa. Ovaj fenomen je on prostorno analizirao do kraja srednjeg veka i izveo je konkluziju da strah od ludaka i potreba da oni budu izolovani sežu još u predbiblijska vremena. Po njegovom mišljenju, cilj kontrole je bio da „suzbije ludilo, da eliminiše iz društvenog poretka jednu pozitivnu figuru koja nije imala svoje mesto u njemu”.⁴⁶ Usled toga, i sadizam nije pukim slučajem „nastao iz konfuzije i unutar konfuzije”.⁴⁷

Autoritarni lideri su inicirali psihijatrijsku medikalizaciju društvene kontrole kako bi fizički izolovali kritičare režima, tobož reakcionare. Opozicioni akteri su stigmatizovani kao mentalno bolesni, a mišljenje suprotno mejnstrimu je prikazivano kao psihijatrijska patologija. Pandemijski scenario izolacije kužnih od zdravih postao je matrica za ideološke obračune. Blagovremena hospitalizacija mentalno „bolesnih”, koju je u osnovi naredila policijska država, bila je ključna za sprečavanje transmisije društveno štetnih ideja. Rečju, protiv savremene „političke kuge” se, Fukoovim vokabularom iskazano, „borilo redom i disciplinom”.⁴⁸

UMESTO ZAKLJUČKA

Kroz mučenje duše i kažnjavanje tela političkih neistomišljenika represivne socijalističke i komunističke elite vršile su pravno-političku funkciju policijske države. Aktima političke medikalizacije potvrđivala se suverenova moć, a sam čin svakog pojedinačnog mučenja predstavljao je momenat ponovnog uspostavljanja te moći. Posredi su od davnina znane tehnike kažnjavanja tela i duše, koje se odvijaju u zatvorima i bolnicama kao vektorima moći. Fuko navodi tri modaliteta izvršavanja kazne, koja ujedno predstavljaju tri tehnologije moći. To su: telo koje se izvršava mučenju, duša čijim se percepcijama barata i telo koje se ispravlja.⁴⁹ Cilj discipline, prema Fukoovim elaboracijama,

---

⁴⁵ Michel Foucault, *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*, Vintage Books, New York, 1994, p. 19.

⁴⁶ Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, op. cit., p. 115.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 210.

⁴⁸ Michel Foucault, *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Informator, Zagreb, 1994, str. 203.

⁴⁹ *Isto*, str. 134.

jeste postizanje pokornosti tela. Otuda, svi sitničavi propisi, cepidlački pogledi nadzornika, stavljanje svih aspekata života pod nadzor predstavljaju refleksije disciplinske moći koja se institucionalno vršila nad bednim telom.⁵⁰

Sprovedenjem psihijatrijskog nadzora nad disidentima kao „slučajevima” sprovodila se duševna prinuda i disciplina. Nepodobni, reacionari, neprijatelji, disidenti, zatvorenici, kako god bili etiketirani, kao „slučajevi” i „pacijenti” bili su laboratorijski miševi za sprovođenje discipline. Prisilna mentalna hospitalizacija značila je njihovu civilnu smrt, što je podjednako razorno kao i biološka smrt. Solženjicin i Šolc su smatrali da smeštanje u ludnicu ne podleže zastarelosti i da predstavlja teži zločin od gasne komore.

Na osnovu političke empirije izvodi se konkluzija da je psihijatrija doživljavala svoju politizaciju u socijalističkim represivnim sistemima, u periodima kada su ovi sistemi imali potrebu da u očima javnog mnjenja i „komunikativno-kulturnog monopola Zapada”⁵¹ i celokupne međunarodne zajednice legitimišu psihijatriju kao prikriveno sredstvo političkog progona. Po toj matrici, nekadašnji nacistički režim je sterilizaciju i ubijanje psihijatrijskih pacijenata legitimisao kao human čin u ime „očuvanja rase”, kao svojevrsnu eutanaziju. Sovjetski Savez je nakon zatvaranja gulaga i sporog obnavljanja odnosa sa kapitalističkim svetom, s jedne strane, i obračunavanja sa „unutrašnjim neprijateljem”, sa druge, legitimisao zloupotrebu psihijatrije. Na identičan način je postupala i NR Kina, u nameri da opravda politički progon verskih manjina i očuva ekonomske odnose sa zapadnim državama.⁵²

BIBLIOGRAFIJA

- [1] “The International Pilot Study on Schizophrenia”, World Health Organization, Geneva, 1973.
- [2] Adler, Nanci, Mueller Gerard, Avat Mohammed, “Psychiatry under tyranny: A report on the political abuse of Romanian psychiatry during the Ceausescu years”, *Current Psychology*, Vol. 12, No. 1, 1993, pp. 3–17.
- [3] Bertelsen, Olga, “Rethinking Psychiatric Terror against Nationalist in Ukraine: Spatial Dimensions of Post-Stalinist State Violence”, *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, No. 1, 2014, pp. 27–46.

---

⁵⁰ Michel Foucault, *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Informator, Zagreb, 1994, str. 203.

⁵¹ Часлав Д. Копривица, „Свјетско знање”. О историјској генези комуникативно-културног монопола Запада”, *Godišnjak FPN*, Vol. 15, br. 26, 2021, str. 11–33.

⁵² Massimiliano Buoli, Aldo Sabino Giannuli, “The political use of psychiatry: A comparison between totalitarian regimes”, *International Journal of Social Psychiatry*, Vol. 63, No. 2, 2017, pp. 169–174.

- [4] Bloch, Sidney, "Soviet psychiatry and snezhnevskyism" in: Robert van Voren (ed.), *Soviet Psychiatric Abuse in the Gorbachev Era*, IAPUP, Amsterdam, 1989, pp. 55–61.
- [5] Bloch, Sidney, Reddaway Peter, *Soviet Psychiatric Abuse: The Shadow over World Psychiatry*, Westview Press, Colorado, 1985.
- [6] Bonnie, Richard J., "Psychiatry in the Soviet Union and China: Complexities and Controversies", *The Journal of American Academy of Psychiatry and the Law*, Vol. 30, No. 1, 2002, pp. 136–144.
- [7] Borovsky, Victor, *Satan's Kiss: Memoirs*, Meta Publishing Company, New York, 1981.
- [8] Buoli, Massimiliano, Sabino Giannuli Aldo, "The political use of psychiatry: A comparison between totalitarian regimes", *International Journal of Social Psychiatry*, Vol. 63, No. 2, 2017, pp. 169–174.
- [9] Crankshaw, Edward, "Yury Andropov: Prisoner of His Country's Lies" in: Edward Crankshaw (ed.), *Putting up with the Russians: Commentary and Criticism*, Elizabeth Sifton Books, New York, 1984, pp. 47–84.
- [10] Cvetković, Srđan, „Ko je ovde lud? – primeri političke (zlo)upotrebe psihijatrije u SFRJ”, *Istorija 20. veka*, br. 2, 2013, str. 145–163.
- [11] Delibašić, Balša, „Behemot Franca Nojmana: Praktične implikacije na Nirnberške procese”, *Godišnjak FPN*, Vol. 14, br. 23, 2020, str. 77–94.
- [12] Farmer, Kenneth, *Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era: Myth, Symbols and Ideology in Soviet Nationalities Policy*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London, 1980.
- [13] Foucault, Michel, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, Vintage books, New York, 1988.
- [14] Foucault, Michel, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, New York, Vintage Books, 1995.
- [15] Foucault, Michel, *Nadzor i kazna: rađanje zatvora*, Informator, Zagreb, 1994.
- [16] Foucault, Michel, *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*, Vintage Books, New York, 1994.
- [17] Часлав, Д. Копривица, „Свјетско знање”. О историјској генези комуникативно-културног монопола Запада”, *Godišnjak FPN*, Vol. 15, br. 26, 2021, str. 11–33.
- [18] Korolenko, Caesar, Kensin Dennis, "Reflections on the past and present state of Russian psychiatry", *Anthropol Med.*, Vol. 9, No. 1, 2002, pp. 51–64.
- [19] Krsmanović, Tomislav, „Zloupotreba psihijatrije u prethodnoj Jugoslaviji”, *Sociološki pregled*, Vol. 45, br. 2, 2011, str. 257–261.
- [20] Opalić, Petar „Neki aspekti odnosa između psihijatrije i politike”, *Sociološki pregled*, Vol. 42, br. 3, 2008, str. 385–400.
- [21] Plakhotniuk, Mykola, *Kolovorot: Statti, spohady, dokumenty*, Smoloskyp, Kyiv, 2012.

- [22] Podrabinek, Alexander, *Punitive Medicine*, Karoma Publishers, Michigan, 1980.
- [23] Ramos, Marco, "Psychiatry, Authoritarianism, and Revolution: The Politics of Mental Illness during Military Dictatorship in Argentina, 1966-1983", *Bulletin of Medicine*, Vol. 87, No. 2, 2013, pp. 250–278.
- [24] Su Park, Young, Park San Ming, Yong Yun Jin, Seung Ju Kim, "Psychiatry in Former Socialist Countries: Implications for North Korean Psychiatry", *Psychiatry Investing*, Vol. 11, No. 4, 2014, pp. 363–370.
- [25] Voren, van Robert, "Political Abuse of Psychiatry An Historical Overview", *Schizophrenia Bulletin*, Vol. 36, No. 1, 2010, pp. 33–35.
- [26] Voren, van Robert, *Cold War in Psychiatry Human Factors, Secret Actors*, Rodopi, Amsterdam and New York, 2010.
- [27] WMA Declaration of Geneva. Available at: <https://web.archive.org/web/20140208072018/http://www.wma.net/en/30publications/10policies/g1/> (Accessed February 10, 2022).
- [28] Zajicek, Benjamin, *Scientific Psychiatry in Stalin's Soviet Union: The Politics of Modern Medicine and the Struggle to Define 'Pavlovian' Psychiatry, 1939–1953*, PhD Thesis, University of Chicago, 2009.
- [29] Žižek, Slavoj, *U odbranu izgubljenih stvari*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2011.
- [30] Zizek, Slavoj, *Violence*, New York, Picador, 2008.
- [31] Перић, Дилигенски Тијана, *Расправа о политичкој корупцији*, Чигоја штампа, Београд, 2021.

Tijana Perić Diligenski

POLITICIZATION OF PSYCHIATRY AS A
DETERMINANT OF POLITICAL VIOLENCE: AN
ESSAY ON DISCIPLINING DISSIDENTS

Abstract

The paper analyzes the phenomenon of politicization of psychiatry as an ideological tool of repressive socialist regimes in the period from the 60s to the 80s of the 20th century. The aim of this paper is to clarify and synthesize the existing theoretical and empirical knowledge on the abuse of psychiatry for political purposes in the: Soviet Union, People's Republic of China, SFRY, Romania and Argentina, by using the case study method. The political practice of repressive regimes shows continuity in the manipulation of psychiatric ethics for the sake of discrediting and politically disciplining dissidents. Based on the arbitrary, politically motivated and suggested view of mental disorders, all politically unorthodox thinking is modified. Through this matrix, psychiatry is placed in the function of usurping the power and interest

of political empire. The real number of political prisoners is mummified through the forced hospitalization of "mentally ill" dissidents. Psychiatric concentration camps have become ideological and only seemingly more subtle substitutes for gulags and labor camps. Psychocamps essentially represented the stages of sadism on which the spirit and body of political opponents were exposed to inhuman biopolitical engineering.

Keywords:

psychiatry, dissidents, Serbsky Center, socialism, discipline, sluggish schizophrenia.